

УДК 378.017

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Житнухіна Катерина, викладач кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-6153-5169

E-mail: zhitnuhinakate@i.ua

У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу схарактеризовано реалізацію педагогічних умов формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічних університетів – удосконалення змісту виховної аудиторної та позааудиторної діяльності студентів педагогічних університетів. Визначено шляхи реалізації вказаної умови: насичення змісту навчальних дисциплін виховним матеріалом вказаного напрямку з метою засвоєння компетенцій фахового обов'язку; позааудиторна виховна діяльність студентів у формі функціонування студентського клубу «Педагогічне волонтерство».

Ключові слова: виховання, педагогічні умови, студентський клуб «Педагогічне волонтерство», відповідальне ставлення, майбутня професія, студенти педагогічних університетів.

REALIZATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF RESPONSIBLE ATTITUDE TO THE FUTURE PROFESSION IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Zhytnukhina Kateryna, lecturer in the Educational Technologies and Pedagogical Creativity Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6153-5169

E-mail: zhitnuhinakate@i.ua

In the article, based on the analysis of scientific sources and empirical material, the realization of pedagogical conditions of forming a responsible attitude to the future profession of students of pedagogical universities is characterized. The ways of improving the content of educational classroom and extracurricular activities of students of pedagogical universities as a pedagogical condition for the cognitive nature of the formation of their responsible attitude to the future profession are substantiated: saturation of the content of the educational disciplines with the educational material of the specified direction in order to master the competencies of a professional duty; extracurricular educational activities of students in the form of functioning of students' club "Pedagogical volunteering". The purpose of work of the students' club "Pedagogical Volunteering" is defined: education accepting the value of pedagogical activity by motivating the need and striving to acquire the necessary knowledge, skills, experience of qualified fulfillment of professional requirements and responsibilities; value attitude to the process of fulfilling professional requirements and responsibilities and satisfaction with

the pedagogical results obtained; formation of ideals, traditions related to the effectiveness of pedagogical activity. Requirements for the student club leader are outlined. Forms of realization of the specified condition of formation of responsible attitude to the future profession in the students of pedagogical university are determined: lectures, meetings, conversations with professionals in this field.

Keywords: *education, pedagogical conditions, students' club "Pedagogical volunteering", responsible attitude, future profession, students of pedagogical universities.*

Сучасна освіта, базована на компетентнісному підході, передбачає відповідальне ставлення її учасників до кожного компоненту та етапу такої діяльності. Попри постійну модернізацію освітньої галузі, її результативність вимагає якості, що свідчить про подальші недоліки у професійній підготовці майбутніх учителів. Передусім, йдеться про констатацію недостатнього рівня сформованості відповідального ставлення до професійних обов'язків у випускників педагогічних університетів. Очевидно, що формальний (непрофесійний, байдужий, обивательський тощо) підхід до виконання професійних завдань та обов'язків притаманний нині для багатьох сфер суспільства (медицини, політики тощо). Однак, саме заклади загальної середньої освіти відповідають за набуття учнями ключових компетентностей та їхнє подальше становлення у житті. Отож, від рівня професійності та відповідальності учителів залежить: настільки якісну освіту здобудуть їхні учні та які якості особистості будуть у них сформованими.

Теоретичними засадами досліджуваного питання стали результати наукових висновків сучасних дослідників у галузі: психології відповідальності особистості (В. Райко [10], М. Савчин [5], А. Ткачов [7], Т. Щербан [10] та ін.); виховних засад формування почуття відповідального ставлення у представників різних професій (І. Гамула [2], В. Шусть [9] та ін.) та різних вікових груп (О. Лещенко [3], С. Новік [4] та ін.). Дослідники впевнені, що професійна відповідальність забезпечує можливість майбутньому працівникові «свідомо і цілеспрямовано організовувати власний розвиток професійного простору, формувати професійну життєдіяльність у контексті взаємодії з різними ситуаційними обставинами» (Т. Щербан, В. Райко) [10, с. 341].

Проблеми формування відповідального ставлення до майбутньої професії у майбутніх педагогів проаналізовані у наукових роботах Г. Васяновича [1], О. Смалько [6], Т. Черкашиної [8], О. Юринець [11] та ін. Дослідники однак не вказують на те, що формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету здійснюється шляхом створення та реалізації спеціальних умов професійної підготовки майбутніх педагогів. Проте автори вказують на різні умови такого формування, що спонукає до подальшого аналізу вказаного питання.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу схарактеризувати педагогічні умови формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічних університетів.

Насамперед, проаналізуємо окремі позиції дослідників щодо виокремлення педагогічних умов формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів закладів вищої освіти та схарактеризуємо напрями відповідальності сучасних учителів.

Так, у процесі дослідження, зокрема щодо застосування методики формування професійної відповідальності студентів, В. Шусть виявила залежність ефективності вказаного процесу від: усвідомлення потреби у професійно значущих якостях

особистості майбутнього спеціаліста; розширення самостійності майбутніх фахівців; підвищення рівня професійної спрямованості особистості; підвищення виховної ролі колективу студентів та професійної майстерності викладачів [9, с. 181].

Вивчення американського досвіду професійної підготовки майбутніх учителів з точки зору формування їхнього відповідального ставлення до майбутньої професії (L. Darling-Hammond) [12], що є складником загальної професійної компетентності, констатував: якісну професійну підготовку здійснюють заклади вищої освіти, які навчають спеціалістів перетворювати аналіз у дію, застосовуючи здобуті компетентності. Зазначене має бути закладеним у дидактичній системі навчання у закладах вищої освіти через навчальні плани та програми, а також у системі оцінювання студентських робіт. Водночас таке навчання має стимулювати прагнення до професійного самовдосконалення та систематичного осмислення своїх дій (педагогічної рефлексії).

Сутність процесу формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету залежить від напрямів такої відповідальності. Аналіз наукових джерел вказаних вище авторів та результати аналізу емпіричного матеріалу дозволили нам визначити домінантні напрями відповідальності вчителя у сучасних закладах загальної середньої освіти:

- життя та здоров'я учнів;
- якість навчання учнів;
- психічний стан учнів (створення відповідної психологічної атмосфери у класі);
- розвиток учнів;
- налагодження контакту у системі «учні ↔ вчитель ↔ батьки учнів ↔ адміністрація школи»;
- ведення шкільної документації (рис. 1).

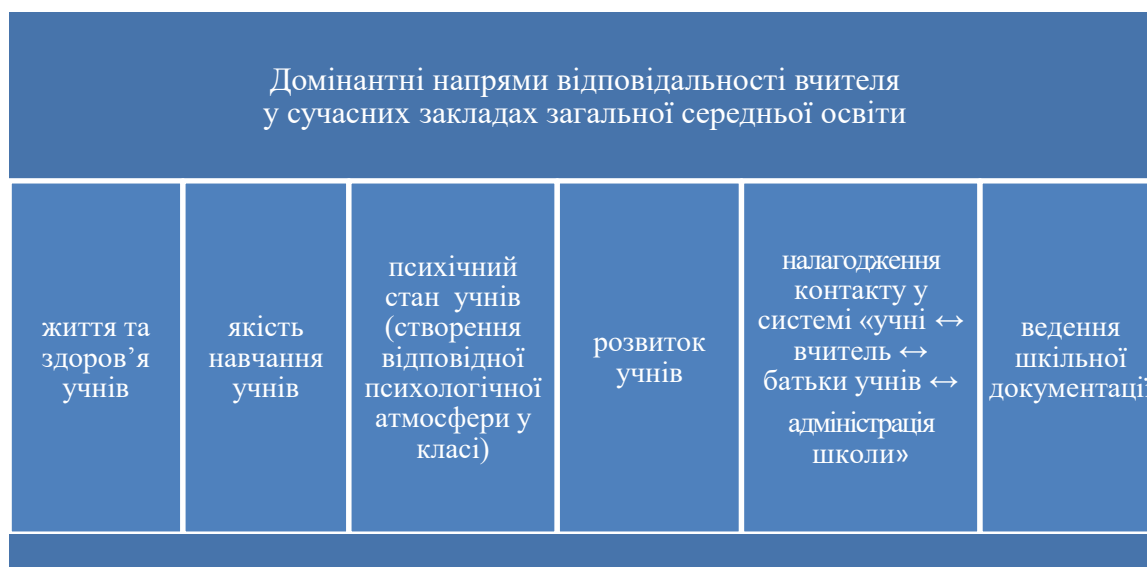

Рис. 1. Домінантні напрями відповідальності вчителя у сучасних закладах загальної середньої освіти

Причому, як констатували результати опитування вчителів закладів загальної середньої освіти, найбільше покарань з боку адміністрації закладів освіти практики отримують за порушення у напрямках: «життя та здоров'я учнів» (порушення правил техніки безпеки), «якість навчання учнів» (семестрові та річні показники успішності) та «ведення шкільної документації» (за результатами планової та позачергової перевірки у залежності від виду шкільної документації).

Очевидно, що виокремлені напрями педагогічної відповідальності мають бути закладеними в основу педагогічних умов формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету.

Традиційними у процесі виховної діяльності закладів вищої освіти в наукових джерелах (Г. Васянович [1], О. Смалько [6], Т. Черкашиної [8], О. Юринець [11]) стали три категорії педагогічних умов формування певних якостей у майбутніх педагогів: мотиваційного, когнітивного та процесуального характеру. Оскільки першу педагогічну умову (мотиваційного характеру) формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету нами було схарактеризовано у окремій публікації, зупинимося докладно на описі педагогічної умови когнітивного характеру.

Реалізація педагогічної умови формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету – удосконалення змісту виховної аудиторної та позааудиторної діяльності студентів педагогічних університетів (когнітивний компонент) – здійснювалася шляхом:

1. Професійної підготовки майбутніх педагогів (аудиторної виховної діяльності) через насичення змісту навчальних дисциплін виховним матеріалом вказаного напрямку з метою засвоєння компетенцій фахового обов'язку.
2. Позааудиторної виховної діяльності студентів у формі функціонування студентського клубу «Педагогічне волонтерство».

Насичення змісту навчальних дисциплін виховним матеріалом вказаного напрямку з метою засвоєння компетенцій фахового обов'язку передбачало два визначених нами рівні:

1. Масштабний (на рівні державної політики у сфері вищої освіти та закладу вищої освіти):
 - узгодження реальних професійних завдань педагогічної діяльності із контекстом навчання студентів;
 - контроль за якістю професійної підготовки;
 - розробка та впровадження тематичних спецкурсів, студентських клубів, центрів, асоціацій, гуртків тощо.
2. Локальний (на рівні закладу вищої освіти та освітньо-виховної стратегії діяльності факультету, викладачів кафедри):
 - удосконалення змісту виховання аудиторної роботи та позааудиторної роботи;
 - максимальне насичення освітнього матеріалу (в аудиторній та позааудиторній роботі) виховними ситуаціями, аналогічними реальному середовищу майбутньої педагогічної діяльності, мета розв'язання яких – формування відповідального ставлення до професії;
 - узгодження змісту підготовки майбутніх педагогів та регіональних потреб

освітньої галузі, зважаючи, що, на жаль, регіональні потреби закладів загальної середньої освіти передбачають особливості відповідального ставлення до професійних обов'язків.

Наприклад, у окремих східних регіонах України, де нині – бойові дії, необхідна активізація та оптимізація таких напрямів відповідальності педагога, як: життя та здоров'я учнів та їхній психічний стан (створення відповідної психологічної атмосфери у класі) з урахуванням вказаних проблем.

З цією метою для викладачів було розроблено навчально-методичні матеріали «Основні засади формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету» з урахуванням професійних компетенцій майбутніх учителів.

Однією із методичних вимог було ретельне обрання керівника студентського клубу «Педагогічне волонтерство» як взірця педагогічної діяльності. Цікавим науковим висновком стало твердження Т. Щербан, В. Райко про те, що рівень відповідальності спеціаліста «багато у чому залежить від сутності відповідальності, представленої окремо у певному життєвому просторі» [10, с. 341]. Йдеться, насамперед, про вимогливість до тих, хто наразі формує почуття відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету – викладачів. Тому до претендента на керівництво студентським клубом ставилися такі вимоги:

- успішний досвід роботи у закладах загальної середньої освіти (бажано: наявність відгуків у соціальних мережах, засобах масової інформації, нагород від адміністрації за якість виконання професійних обов'язків);
- авторитет серед студентів (для викладачів з досвідом роботи у закладах вищої освіти);
- відповідальність у виконанні професійних обов'язків (відзначена адміністрацією закладів освіти);
- толерантність у стосунках зі студентами та колегами, конфліктна компетентність.

Керівник студентського клубу «Педагогічне волонтерство» мав спрямовувати студентів на глибоке засвоєння вимог до майбутньої професії, узагальнюючи, інтегруючи розрізнені знання, уміння та навички, отримані студентами у процесі вивчення різних (програмових) навчальних дисциплін з метою формування єдності їхньої свідомості й поведінки, сприяючи уникненню когнітивного дисонансу, визначеного О. Смально у контексті формування почуття відповідального ставлення студентів до батьківства як момент, «коли вчинки молоді розходилися з особистісною Я-концепцією (самосвідомістю)» [6, с. 15–16].

Значуща роль у контексті формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету надавалася процесам моніторингу рівня сформованості зазначеної якості: діагностуванню та самодіагностуванню, констатуванню змін, визначення методів та шляхів корекції, дієвості корекційних заходів тощо.

Мета роботи студентського клубу «Педагогічне волонтерство» – виховання, усвідомлення цілей і завдань педагогічної діяльності як самовідданої.

Результати проведених досліджень констатують, що ставлення до роботи працівника – прямопропорційне «ступеню усвідомлення індивідом обов'язків й

оволодіння усвідомленими завданнями у процесі готовності до професійної діяльності» (Т. Щербан, В. Райко) [10, с. 341].

- прийняття цінності педагогічної діяльності шляхом мотивації необхідності та прагнення набуття потрібних знань, умінь, навичок, досвіду кваліфікованого виконання професійних вимог та обов'язків;
- ціннісного ставлення до самого процесу виконання професійних вимог та обов'язків й задоволеності від отриманих педагогічних результатів;
- формування ідеалів, традицій, пов'язаних з результативністю педагогічної діяльності.

Формами реалізації зазначеної умови формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету стали:

- зустрічі із взірцями педагогічної діяльності;
- зустрічі-лекторії, зустрічі-бесіди із фахівцями професій, так чи інакше пов'язаних із педагогічною діяльністю (лікарями, правоохоронцями, психологами, соціальними працівниками та ін.), з метою поглиблення та розширення інформації щодо вимог та обов'язків педагогічної діяльності.

Однак, ефективність формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету, як довели результати експериментального дослідження, залежить від цілісності та системності триєдиної виокремлених педагогічних умов.

На основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу нами схарактеризовано реалізацію педагогічної умови когнітивного характеру формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічних університетів. Обґрунтовано шляхи удосконалення змісту виховної аудиторної та позааудиторної діяльності студентів педагогічних університетів як педагогічної умови когнітивного характеру формування їхнього відповідального ставлення до майбутньої професії: насичення змісту навчальних дисциплін виховним матеріалом вказаного напрямку з метою засвоєння компетенцій фахового обов'язку; позааудиторна виховна діяльність студентів у формі функціонування студентського клубу «Педагогічне волонтерство». Визначено мету роботи студентського клубу «Педагогічне волонтерство» – виховання: прийняття цінності педагогічної діяльності шляхом мотивації необхідності та прагнення набуття потрібних знань, умінь, навичок, досвіду кваліфікованого виконання професійних вимог та обов'язків; ціннісного ставлення до самого процесу виконання професійних вимог та обов'язків й задоволеності від отриманих педагогічних результатів; формування ідеалів, традицій, пов'язаних з результативністю педагогічної діяльності. Визначено форми реалізації зазначеної умови формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету: зустрічі із взірцями педагогічної діяльності; зустрічі-лекторії, зустрічі-бесіди із фахівцями професій, так чи так пов'язаних із педагогічною діяльністю з метою поглиблення та розширення інформації щодо вимог та обов'язків педагогічної діяльності.

Водночас подальшого дослідження потребує докладна характеристика методики експериментального впровадження моделі формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): монографія. Львів: Право, 2002. 232 с.
2. Гамула І. А. Формування відповідальності в курсантів військових інститутів: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04. Київ, 2002. 202 с.
3. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.05. Запоріжжя, 2010. 258 с.
4. Новік С. М. Формування відповідальності старших підлітків у фізкультурно-оздоровчих закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2016. 22 с.
5. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.
6. Смалько О. В. Формування відповідального ставлення до батьківства у студентів класичного університету в процесі позааудиторної виховної роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2016. 20 с.
7. Ткачов А. В. Проблема професійної відповідальності особистості в психології. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Харків: УЦЗУ, 2010. Вип. 8. С. 395–400.
8. Черкашина Т. В. Виховання свідомої дисципліни і відповідальності як спосіб формування культури взаємин між викладачем і студентом. *Нові технології навчання*. Київ, 2005. Вип. 40. С. 91–99.
9. Шусть В. В. Формування професійної відповідальності майбутніх спеціалістів у вищому навчальному аграрному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 270 с.
10. Щербан Т. Д., Райко В. В. Відповідальність особистості як чинник готовності до професійної діяльності. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. 2013. Т. 2. Вип. 10(91). С. 335–341.
11. Юринєць О. О. Формування педагогічної відповідальності у студентів педколеджу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луцьк, 2010. 275 с.
12. Darling-Hammond, L. Teacher Education and the American Future. *Journal of Teacher Education*. January, 2010. URL: <https://www.chalkboardproject.org/sites/default/files>

REFERENCES

1. Vasianovych, H. P. (2002). *Moralno-pravova vidpovidalnist pedahoha (teoretyko-metodolohichniy aspekt)*. Lviv: Pravo [in Ukrainian].
2. Hamula, I. A. (2002). *Formuvannia vidpovidalnosti v kursantiv viiskovykh instytutiv. Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Leshchenko, O. H. (2010). *Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia vidpovidalnoho stavlennia do batkivstva u molodoho podruzhyia. Candidate's thesis*. Zaporizhzhya [in Ukrainian].
4. Novik, S. M. (2016). *Formuvannia vidpovidalnosti starshykh pidlitkiv u fizkulturno-ozdorovchykh zakladakh. Extended abstract of candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].
5. Savchyn, M. V. (2008). *Psykhohohiia vidpovidalnoi povedinky*. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
6. Smalko, O. V. (2016). *Formuvannia vidpovidalnoho stavlennia do batkivstva u studentiv klasychnoho universytetu v protsesi pozaaudytornoj vykhovnoi roboty. Extended abstract of candidate's thesis*. Uman [in Ukrainian].
7. Tkachov, A. V. (2010). *Problema profesiinoi vidpovidalnosti osobystosti v psykhohohii. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykhohohii*. Kharkiv: UTSZU, issue 8, 395–400 [in Ukrainian].
8. Cherkashyna, T. V. (2005). *Vykhovannia svidomoi dystsypliny i vidpovidalnosti yak sposib formuvannia kultury vzaiemyn mizh vykladachem i studentom. Novi tekhnolohii navchannia*. Kyiv, issue 40, 91–99 [in Ukrainian].
9. Shust, V. V. (2009). *Formuvannia profesiinoi vidpovidalnosti maibutnikh spetsialistiv u vyshchomu navchalnomu ahrarnomu zakladi. Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Shcherban, T. D., Rayko V. V. (2013). *Vidpovidalnist osobystosti yak chynnyk hotovnosti do profesiinoi diialnosti. Zbirnyk naukovykh prats. Psykhohohichni nauky. Vol. 2, issue 10(91), 335–341* [in Ukrainian].
11. Yurynets', O. O. (2010). *Formuvannia pedahohichnoi vidpovidalnosti u studentiv pedkoledzhu. Candidate's thesis*. Lutsk [in Ukrainian].
12. Darling-Hammond, L. (2010). *Teacher Education and the American Future. Journal of Teacher Education*. January. URL: <https://www.chalkboardproject.org/sites/default/files>